

STARCI KAO ČUVARI NARODNIH TRADICIJA U PROZI I. G. KOVAČIĆA

MAJA KOŽIĆ
Školska knjiga
Masarykova 28, 41000 Zagreb

UDK 39
Izvorni znanstveni rad
PRIMLJENO 25. II 1985.

U svojim proznim radovima posvetio je I. G. Kovačić mnogo stranica opisu narodnoga života i u jednome dijelu Gorskoga Kotara Goran je osobito impresioniran starcima koji su čvrsta spona između prošlosti i sadašnjosti i čuvari narodne baštine. Vrijeme zbivanja njegovih pripovijedaka teče od početka prvoga svjetskog rata do razdoblja uoči drugoga. To je doba u kojemu hrvatski seljak živi u osobito dramatičnim okolnostima. U tom tragičnom vremenu kad su sve tradicijske vrednote podvrgnute promjenama jedina su čvrsta točka, jedina konstanta — starci. Ovaj prilog ukazuje na to kako Goran vidi i doživljuje starce kao čuvare narodnih tradicija i nacionalnoga osjećaja.

Pri spomenu imena Ivana Gorana Kovačića svima nam se i nehotice u mislima javljaju potresne slike iz njegove poeme *Jama*, poeme koja je u hrvatskoj kulturnoj povijesti možda najsnažnija riječima izražena osuda užasa i suludosti rata.

Kao darovit i osjetljiv pjesnik potvrdio se Goran i velikim opusom lirskih pjesama, među kojima zbirci *Ognji i rože*, pisanoj kajkavskim narječjem, pripada osobito mjesto. Ona je poetski dokument o životu i sudbini seljačkog čovjeka iz Goranova zavičaja, čovjeka kojemu:

*»Ako se jđkal ali smėjal
zaprta bila vusta su i oči.«*

No za upoznavanje seljačkoga života jednog dijela Gorskoga Kotara još je značajnija Goranova proza koja velikim dijelom odražava baš tu autorovu preokupaciju. Bilježeći u pripovijetkama slike iz narodnoga života, Goran je vidno impresioniran jednim slojem seljačkoga življa koji je po svojem statusu unutar zajednice, nepisanim zakonom određen da bude živa veza između prošlosti i sadašnjosti, da bude čuvar i nosilac narodnih tradicija. A taj su sloj — starci. Jer, kako je rekao A. Radić, a Goran je i sâm bio toga svjestan: »Kulture nema bez djedova, bez starine . . .«.

Pozornica zbivanja tih Goranovih pripovijedaka je njegovo rodno selo Lukovdol, smješteno u nekadašnjoj severinskoj općini u kotaru Vrbovsko. Protagonisti su seljaci toga kraja i svi oni koji su za seosku sredinu u prošlosti mnogo značili: trgovci, župnici, učitelji, lugari i drugi. I vrijeme zbivanja izabrao je Goran znalački: to je razdoblje između dva rata, započeto prvim svjetskim ratom da bi se poslije sloma Austro-Ugarske nastavilo najprije pod režimom Kraljevine SHS, a poslije Kraljevine Jugoslavije. Premda je Goran u godinama rata bio još dijete (rođen je 1913. godine), a u poslijeratno doba

tek stasao u mladića, on je istančanim sluhom i darom majstora riječi sabrao i oblikovao svoja i tuđa sjećanja u dramatičnu cjelinu kojom dominira tragična figura hrvatskoga seljaka, nezaštićeno izložena vjetrometini povijesnih zbivanja. U njima je on bio tek hrana za topove na tuđim ratištima ili glasački potencijal u stranačkim borbama, koje su nerijetko dovodile do grube žandarske intervencije i masovnih hapšenja.

Na takvome povijesnom kontekstu snuje Goran tkivo svojih pripovijedaka s temom iz seljačkoga života. U ozračju straha i stalne oskudice, u poremećenome odvijanju života u obitelji i zajednici, u neminovnom prodoru novih ideja stečenih ratnim, zarobljeničkim ili zatvorskim iskustvom, rastaće se stari red i ravnoteža. Još su, možda, jedina konstanta — starci.

Svrha je ovog prikaza da ukratko prikaže kako Goran Kovačić opisuje život staraca i kako ih vidi kao čuvare tradicijske baštine i nacionalnoga osjećaja.

Goranova je proza skupljena u nekoliko zbirki. U prvoj zbirci, nastaloj između 1929. i 1935. godine, nalazi se i nekoliko pripovijedaka u kojima je život staraca vrlo plastično opisan. Tako je, na primjer, u pripovijetki *Mlinari* prikazan sukob starih i novih shvaćanja, sukob između kolektivnog i individualnog poimanja života. Četvorica braće, svi već sjedoglavi starci, zajednički složno upravljaju mlinom i trude se da tu zajednicu očuvaju od rasapa. Tim više što davno uspostavljen redosljed meljave odgovara navikama suseljana. Međutim, njihovi su sinovi već podijeljeni, predstavnici su novih nazora i složni samo u stavu da u naporu otaca vide tek staračku tvrdoglavost. Starci na kraju, dakako, gube igru.

U pripovijetki *Pred crkvom*, koja je zanimljiv opis seoske nedjelje, smjestio je Goran grupu staraca pod krošnju lipe pred crkvom. Tu je njihovo stalno nedjeljno sastajalište gdje oni, odjeveni u svetačko ruho, pripovijedaju o dalekoj mladosti, svojim ratovanjima, skitnjama po tuđini, o gospodarskome iskustvu, a više od svega o sinovima, snahama i djeci koji ne poštuju njihove sijede glave. No, kakogod kritički odvaguju ponašanje mladih, ipak rado sudjeluju u javnim zbivanjima.

Otpor staraca prema promjenama i novinama prikazan je i u noveli *Mladi proroci* u kojoj se kao nositelji novih ideja javljaju došljaci koji, pridobivši neke mlade ljude u selu, zajedno s njima protestiraju protiv župnika i krutih vjerskih propisa. To diranje u vjekovima ustaljene svetinje izaziva negodovanje staraca, pa jedan od njih, nemoćan da se drukčije suprotstavi, uzima bič i na leđima jednoga od »mladih proroka« iskaljuje svoj revolt

No, sklonost staraca da se grčevito drže svojih ustaljenih vrednota nije za Gorana neminovna znak njihova konzervativizma. Nekoliko godina kasnije, pišući povodom Smotre ogranka Seljačke sloge, reći će Goran i ovo: »Međutim, nigdje nije taj konzervativizam, taj otpor starosti protiv stremljenja mladosti toliko koristio kao u čuvanju autohtonih tekovina kulture naroda. (...) Koliko puta su mogli mladi ljudi naših sela, povrativši se iz vojske s 'pesmama', čuti prekrone i nepomirljive optužbe svojih staraca koji su im se smijali« (Hrvatski dnevnik, 1937).

Još je veće obilje podataka o narodnome životu sabrano u zbirci *Dani gnjeva*, objavljenoj 1936. godine. Tu je osobito snažna pripovijetka *Probuđeni djedovi*, posvećena dru Anti Trumbiću. U njoj dominira sugestivan i izvrsno obrađen lik bakice Ravnove, starice pune prekaljene životne snage i duboke narodne mudrosti. U vrijeme kada vlasti hapse sve mlađe muškarce u selu, a među njima je i njezin stariji unuk, bakica Ravnova hrabri ojađene žene, bodri ih vlastitim primjerom požrtvornosti i optimizma, organizira međusobnu pomoć, buni se protiv vlasti i na mudro dvosmislen način izvrgava ruglu žandare, pa tako otupljuje oštricu straha što ga pojava žandara uvijek izaziva u narodu. Kada pak mora prekoriti mlađega unuka, bakica to čini kroz priču koju je i sama slušala u djetinjstvu, usađujući dječaku moralne zasade strpljivo, bez gnjeva i otvorena prijekora. Njezino bogato životno iskustvo pruža susedljanima i duhovnu i stvarnu pomoć. Između ostaloga, bakica Ravnova poznaje i mnoge narodne lijekove: protiv bolova u truhu, protiv kašlja, uhobolje, pa čak i protiv modrica i naboja zaostalih na seljačkim leđima od žandarskoga kundaka.

Staričin je osjećaj nacionalne pripadnosti nepokolebljiv i prelazi skućene zavičajne okvire. Njegovan i čeličen kroz težine života, on doživljava klimaks u dramatičnome završetku pripovijetke, kada pobješnjeli žandari sjekirama obaraju stablo svibanjske jele, na čiji vrh bakičin unuk ljubimac pokušava pričvrstiti narodnu trobojnicu.

Radnja *Novele s ratnih dopisnica* zbiva se potkraj prvoga svjetskog rata, kada su gotovo svi, za pušku sposobni muškarci, na bojištima. Uskoro nastupa slom Austro-Ugarske monarhije, doba ratnih bjegunaca i zarobljenika, zelenog kadra koji obezglavljeno harači po selima, doba povratka ono malo preživjelih ratnika što kao nagradu za ratne zasluge donose drvenu nogu, prazan rukav, pločicu na lubanji, ili, ako su imali više sreće, na otrcanoj vojničkoj bluzi pričvršćenu kolajnu najnižeg odlikovanja. A takvo je vrijeme izbacilo na površinu starce, koji u okrnjenim obiteljima ponovno zauzimaju znatnu ulogu. Potrebom izvučeni iz mirnih zapećaka, oni se, umjesto odsutnih sinova, prihvaćaju gospodarskih poslova, tješe očajne žene i odgajaju unučad prenoseći na njih znanje i iskustvo svojih zrelih godina.

Takav je i lik starca Mužine kojemu su jednoga sina, bjegunca s fronte, ubili u selu oružnici, a drugi pogiba po svršetku rata u zarobljeništvu. U tim teškim danima stari Mužina umije stisnuti vlastito srce i preuzima na sebe brigu nad ostacima obitelji. Njegova smirenost i mudrost ublažuje tugu snahâ, ratnih udovicâ, a bogatstvo njegovih pripovijedaka oploduje maštu malih unuka. Pripovijeda im starac o junačkim podvizima otaca na ratištu, o zmajevima, vilama, patuljcima, o caru gljivâ, sve što je i sâm još kao dječak čuo. Vodi ih u šume i upućuje u tajanstveni svijet otrovnih i jestivih gljivâ. A da bi im pomogao u prerano stečenome iskustvu umiranja, pripovijeda im o smrti, smirenju koje smrtno biće nalazi u njoj i o tome »kuda čovjek ide kad umre«.

U istoj se noveli javlja i lik starice Pušićke, žene također pune životnoga iskustva čija je pomoć u teškim trenucima nenadoknadiva. Ona priskače u pomoć mladoj majci kad joj, na vijest o pogibiji muža, naglo presahne

mlijeko. Stara će Pušićka uzeti dojenče na ruke i toplim, smirenim glasom, u ritmu blagoga, stoljećima prokušanog tepanja, smiriti grč uplašena djeteta. A, onoj, odraslijoj seoskoj djeci, koja se sa svojstvenom dječjom okrutnošću rado rugaju bogaljima, znat će pravim riječima probuditi samilost za te nesretnike.

Mogli bismo tako još dugo nizati crtice iz Goranove proze koje se odnose na starce u seoskoj sredini, no to nema smisla jer je njegova živa riječ svakome dostupna, a ovo je tek poticaj za susret s njom.

Poslije svega što smo spomenuli nameću se nekako same od sebe Goranove riječi koje najbolje i najsažetije govore o tome kako je on sâm vidio ulogu staraca u narodnoj kulturi. »... Starice i starci«, reći će Goran, »su sačuvali ljubomorno i sveto sve ono što je temelj naših narodnih hrvatskih ushita i ponosa. Bake i djedovi sačuvali su nam naše staro i veliko hrvatsko srce«.

* * *

I pored pripovijedaka i pjesama pisao je Goran Kovačić još mnogo o narodnome životu, o njegovanju starine i, naročito, o folklornim priredbama. Riječ je o njegovim prikazima u novinama od kojih su neki tako zanimljivi za etnologe i folkloriste da zaslužuju barem spomen.

Godine 1937. objavio je u Hrvatskome dnevniku br. 333 članak o posjetu rektora Sveučilišta u Parizu, Charletyja, Hrvatskom etnografskom muzeju u Zagrebu. S ponosom ističe Goran da je poznati znanstvenik tom prilikom napisao u knjigu utisaka: »Nema sumnje, to je prvi etnografski muzej na svijetu«. No, kao promatrač istančana umjetničkog ukusa, Goran upozorava i na neke nedostatke. O figurama koje prezentiraju narodne nošnje, reći će da su »... bez lica, moderne lutke za trgovačke izloge i brijačnice...«, »a one koje imaju lice su mondene dame sa pariskih boulevarda«. On smatra da bi umjetnicima valjalo povjeriti izradbu figura »... pojedinih predstavnika krajeva, tako, da se i tip istakne, a poveća osebnost i vlastitog našeg naroda u njegovim manifestacijama«. (Proza II, 355/356)

Te iste godine, povodom održavanja smotre ogranaka Seljačke sloge u selu Bijeniku u šestinskome kraju, napisao je Goran u Hrvatskom dnevniku br. 387 vrijedan prikaz priredbe. Već sâm naslov reportaže, *Naše bake i djedovi sačuvali su nam krasnu mladost hrvatske seljačke kulture*, pokazuje koliko je on vjerovao u starce kao čuvare tradicijâ. »Skoro svaki ogranak«, piše Goran, »imao je uza se starca i staricu koji su mudro vodili pjesmu i narodne običaje, odnosno iz prikrajka nadzirali svoju mlađariju«. (Proza II, 357/359)

Godine 1938, u povodu Tjedna hrvatske kulture, održana je u zagrebačkom Hrvatskom narodnom kazalištu četvrta smotra ogranaka Seljačke sloge. U Hrvatskome dnevniku br. 830 izlazi Goranov prikaz pod naslovom *Zagrebom se razlijegala pjesma hrvatskih momaka i djevojaka*. Prikaz je pun autorova oduševljenja za baštinu i iscrpnih opisa programa i nošnji sudionika. Za tu smotru on kaže da je »... uspjela kao ni jedna do sada jer su na njoj

bili zastupani svi hrvatski krajevi«. Buran aplauz prepuna gledališta nagradio je izvođače, ali i organizatore »te velebne smotre«, a to su bili profesori Bratanić, Gavazzi i Ante Martinović.

Pod naslovom *Blagdan hrvatske kulture* izašao je u Hrvatskome dnevniku br. 1117 iz 1939. godine Goranov osvrt na petu po redu smotru ogranaka Seljačke sloge. U živome, pjesnički sugestivnom opisu pjesama, plesova i nošnji brojnih grupa, izrazio je Goran svu svoju ljubav za narod i narodno. Između ostaloga rekao je: »Tako su pjesma, ples i običaj sjedinili konačno i čvrsto čitav hrvatski narod pruživši njegovim umjetnicima i učenjacima nove poticaje i nova gledanja u stvaranju.«

Povodom Smotre hrvatske seljačke kulture u Svetoj Jani, te iste 1939. godine, objavio je Goran u Hrvatskome dnevniku br. 1207 svoj razgovor sa seljankom Janom Falicom iz sela Prodindola, pjesnikinjom, piscem igroka za i, nadalje, zanesenom čuvaricom narodne baštine. Prije nego što se glas o njoj, pripovijeda Goran, pročuo izvan njezina rodnoga kraja, morala je Jana svladati otpor vlastite sredine, nenavikle na javni, društveni rad ženâ. Ali, iako je ne jednom čula »kaj buju babe gospodarile« ili »z babami van«, Jana se Falica nije pokolebala. »Zabola sam se potom«, rekla je ona Goranu, »med muže kakti osa — i počelo se«. Sva svoja javna izlaganja i sastanke završavala je uvijek apelom: »Dragi ljudi, to je naše, seljačko. Čuvajmo to, ja bi vas lijepo prosila.«

Još se jednom čuo Goranov glas u svezi sa Smotrom. Bilo je to u kolo-vozu 1940. na stranicama Novosti. U izvrsnome članku *Umjetnici i bogatstvo smotra hrvatske seljačke kulture* ukazuje on na potrebu da se umjetnici i književnici pozivaju na takve narodne manifestacije. Jer, rekao je tom prilikom Goran: »Kao i svaku umjetnost, tako i narodnu umjetnost najdublje osjećaju umjetnici, ...« Taj je članak, između ostaloga, zanimljiv i po tome što njegov autor razmišlja o problemu koji je i danas aktualan, tj. o prezentiranju folklorne baštine u gradu, dakle, izvan autentične sredine. I tu je iz Goranâ progovorio pjesnik: »Gledajući ovogodišnju smotru, u meni je usprkos novim prinosima ljepoti, ostala neprestano smetnja k užitku, potpunom predanju: nedostajahu mi potoci i ravnine, planine i žita, večeri i oblaci, seljačke kućice i tratine, tutnjava zemlje od poskakivanja i daleko razlijevanje nježnih i dubokih glasova, preko njivâ, preko dragâ, preko usjeva, ravnica, šumâ, u oblake, u visine, u beskraj prostora.«

A onda je Goran, uglavnom, zašutio. U ratnoj gluhoći zamro je glas pjesnika svojega naroda; snažno je još odjeknuo s *Janom*, da bi uskoro poslije bio sasvim ušutkan, daleko od rodnoga kraja, u nepoznatim prostorima u kojima je vizionarski vidio svoj grob. A tek je bio navršio trideset godina.

**DIE ALTEN ALS BEWAHRER VON VOLKSTRADITIONEN IN DER PROSA
VON IVAN GORAN KOVAČIĆ**

Zusammenfassung

In seinem Werk hat I. G. Kovačić viele Seiten der Beschreibung des Bauernlebens in einem Teil der Landschaft Gorski Kotar gewidmet. Dabei ist er sichtlich von einer Schicht des Bauernvolkes beeindruckt, die durch ein ungeschriebenes Gesetz bestimmt ist, die Verbindung mit den Traditionen zu wahren. Diese Schicht sind die Alten.

Seine Erzählungen befassen sich mit der Zeit vom Beginn des ersten Weltkrieges bis zum Vorabend des zweiten, mit einer geschichtlichen Situation also, in der das Leben der Landbevölkerung in einem dramatischen Wandel begriffen war. In der Brüche, die dadurch entstanden, waren gerade diese Alten die einzigen Träger der beharrlichen Kontinuität von Anschauungen und Lebensformen.

Im vorliegenden Beitrag wird gezeigt, wie I. G. Kovačić in seinen Prosawerken das Leben der Alten auf dem Lande beschreibt und wie er in ihnen die Bewahrer der Tradition und der nationalen Gefühle sieht. Dazu sagt er selber: »... Die alten Frauen und Männer haben mit Eifersucht und als Heiligtum all das bewahrt, worauf unsere, des kroatischen Volkes, Begeisterung und Stolz begründet sind. Die Grossmütter und die Grossväter haben uns unser altes und grosses kroatisches Hertz bewahrt.«